

Меленко О. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Гриндей Л. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Стратій О. В.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри публічного права*

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

PSYCHOLOGICAL AND LEGAL ASPECTS AGAINST CORRUPTION IN UKRAINE NOWADAYS

У статті здійснено комплексний аналіз корупційних правопорушень в Україні. Аналіз показав, що третина корупційних правопорушень здійснюється у п'яти регіонах України, на підставі чого зроблено висновок про нерівномірне корупційне середовище. Виявлено, що в структурі корупційних правопорушень найбільшу частку займають адміністративні корупційні правопорушення. Загалом структура адміністративних корупційних правопорушень в Україні є однорідною. Майже всі адміністративні корупційні правопорушення стосуються порушень вимог фінансового контролю. Іншими словами, більшість українських корупціонерів приховує або викривлює інформацію про свої доходи та іноземні фінансові вкладення. У структурі кримінальних корупційних правопорушень найбільшу частку займають правопорушення, пов'язані із отриманням неправомірної вигоди та зловживанням службовим становищем. У структурі дисциплінарної відповідальності за корупційні правопорушення найбільшу частку займають правопорушення, пов'язані із недотриманням вимог фінансового контролю, наявністю конфлікту інтересів та отриманням неправомірної вигоди. На підставі комплексного аналізу корупційних правопорушень в Україні розроблено поведінковий стереотип українського корупціонера. Логічна послідовність дій українського корупціонера відбувається у шість етапів: діє в інтересах власної вигоди всупереч інтересам держави та суспільства; зловживає службовим становищем; отримує неправомірну вигоду; стрімко накопичує майно; виводить гроші за кордон; приховує та викривлює інформацію про особисті доходи. У статті систематизовано психологічні характеристики корупціонера. Психологічний портрет корупціонера формують такі морально-психологічні риси та соціально-рольові ознаки, як відчуття всездозволеності та впливовості, заздрісність, марнославство, культ грошей, навіюваність, комунікабельність, схильність до ризику, відсутність емпатії, кар'єризм, показна контрольованість тощо. Під показною контрольованістю мається на увазі демонстрація «покер фейса», за яким приховуються безвідповідальність, ненадійність, імпульсивність, емоційна нестабільність, агресивність. У статті запропоновано низку інституційних змін, спрямованих на ослаблення корупційного середовища в Україні.

Ключові слова: *корупція, корупційні правопорушення, стереотип корупційної поведінки, психологічний портрет корупціонера, боротьба з корупцією.*

This article provides a complex analysis of corruption crimes in Ukraine. The analysis is showing that a third of corruption crimes are committed in five regions of Ukraine, and a conclusion was made about the uneven corruption environment. It was found that in the structure of corruption crimes the largest part is occupied by administrative corruption crimes. In general, the structure of administrative corruption crimes in Ukraine is homogeneous. Almost all administrative corruption crimes concern violations of financial control requirements. In other words, the vast majority of Ukrainian corrupt criminals hide or distort information about their income and foreign financial investments. In the structure of criminal corruption crimes, the largest share is occupied by offenses related to obtaining illegal benefits and abuse of official position. On the other side, in the structure of disciplinary liability for corruption crimes, the

largest share is occupied by offenses related to non-compliance with the requirements of financial control, a conflict of interests, and the receipt of illegal benefits. Based on a comprehensive analysis of corruption crimes in Ukraine, a behavioral stereotype of a Ukrainian corruptor has been developed. The logical sequence of actions of the Ukrainian corruptor has six stages: one's main interest is their own benefit, which excludes the interests of the nation and society; abuses one's official position; receives illegal benefits; rapidly accumulates material goods; stores money abroad; hides and distorts information about personal income. This article systematizes the psychological characteristics of a corruptor. The psychological portrait of a corruptor is formed by specific moral and psychological traits and socio-role characteristics, such as feelings of permissiveness and influence, envy, vanity, money cult, sociability, a propensity to risk, lack of empathy, careerism, ostentatious control. Ostentatious control means a demonstration of «poker face», which hides irresponsibility, unreliability, impulsiveness, emotional instability, aggression. The article proposes a number of institutional changes aimed at reducing the corruption environment in Ukraine.

Key words: *corruption, corruption crimes, stereotype of corrupt behavior, psychological portrait of a corruptor, fight against corruption.*

Постановка проблеми. Нещодавні соціологічні опитування, здійснені дослідницькою агенцією Info Sapiens в Україні у 2020 році за підтримки Антикорупційної Ініціативи Європейського Союзу в Україні (EUACI), показали, що проблема корупції в Україні посідає за значущістю друге місце після військових дій у Донецькій та Луганській областях [1].

Прикрим є і той факт, що за Індексом сприйняття корупції Україна у 2020 році здобула лише 33 бали з максимально можливих 100 балів і посіла 117 місце серед 180 країн світу, що говорить, по-перше, про існування країн із низьким рівнем корупції (Нова Зеландія, Данія, Фінляндія, Швейцарія, Сінгапур, Швеція, Норвегія, Нідерланди, Люксембург, Німеччина), а відтак і реальних можливостей її подолання, незважаючи на ресурсні відмінності (географічні, геополітичні, природо-економічні тощо), а по-друге – про наявність величезної прірви між Україною і країнами з низьким рівнем корупції та необхідність здійснення кропіткої зосередженої роботи на шляху оздоровлення нашої держави від цього «важкого недугу» [2].

Очевидно, що, з огляду на різну інтенсивність та конфігурацію впливу різноманітних факторів корупції на формування сприятливого корупційного середовища в державі, ефективні рецепти подолання корупції, запозичені (імпортовані) з інших країн та регіонів світу, не здатні істотним чином спричинити прогрес у вирішенні цієї проблеми в Україні, адже кожній нації належить властивий тільки їй набір інституційних (формальні та неформальні інститути, а також механізми примусу до їх виконання) та психологічних паттернів, що зумовлюють специфічний стереотип корупційної поведінки.

Зазначене актуалізує нагальність дослідження поведінкового стереотипу українського корупціонера, виявлення «слабких місць» інституційного середовища, завдяки яким ця поведінка видається можливою, та напрацювання важелів та механізмів щодо відповідної інституційної трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині у науковій літературі проблематика корупції достатньо широко обговорюється як на рівні галузевих наук, так і на міждисциплінарній основі. Так, у науковій літературі накопичено багатий арсенал знань щодо поняття, видів, витоків, стимулів, причин та факторів корупції (Г. Бродман, І. Кушнар'єв, В. Полтерович, С. Роуз-Аккерман, Ф. Ріканатіні, Б. Хастед, Д. Хейлман та ін.) [3; 4; 5], методик оцінювання корупції (*Corruption Perceptions Index* від Transparency International, *The National in Transit ratings* від Freedom House, індекси CPI та CPIA від World Bank, *Global Integrity Report* та ін.), наслідків корупції (Б. Беговіц, Б. Ешфорт, Е. Невмережицький, С. Робінсон, А. Савченко та ін.) [6], методів боротьби з корупцією (С. Алф'єров, Б. Головін, О. Кальман, В. Оболенцев, М. Романов, Є. Скулиш, В. Трепак, Н. Ярмиш та ін.) [7] тощо. Психологічним аспектам корупції присвятили свої роботи як зарубіжні (Н. Анненкова, О. Вановська, О. Камнєва, С. Максимов, С. Мур та ін.), так і вітчизняні (О. Акімов, О. Лозинський, І. Мезенцева, М. Мельник, Д. Михайленко, Е. Молдаван, В. Нонік, О. Шевченко, С. Шрамко та ін.) [8] вчені.

Вважаємо, що пошук ефективних інструментів боротьби з корупцією в Україні можливий лише на основі всебічного аналізу вітчизняних корупційних правопорушень, виявлення

іманентних українському корупціонеру поведінкових та психологічних рис та особливостей. Зазначеним питанням у науковій літературі присвячено обмаль уваги.

Цілі статті (постановка завдання) – на підставі аналізу корупційних правопорушень в Україні виявити стереотип поведінки українського корупціонера, неефективні інституційно-правові рамки, що обслуговують/підтримують корупційне середовище, напрацювати психолого-правові аспекти протидії вітчизняній корупції на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед тим, як перейти до психолого-правових аспектів протидії корупції в Україні, необхідно передусім проаналізувати сучасну статистику корупційних правопорушень.

Прикрим є той факт, що за останні 5 років кількість корупційних правопорушень в Україні зросла вдвічі (або на 107%) (табл. 1).

За січень-жовтень 2021 року найбільша частка корупційних правопорушень серед фізичних та юридичних осіб України вчинено у Дніпропетровській (539 випадків), Львівській (528 випадків), Харківській (377 випадків), Київській (255 випадків) та Черкаській (252 випадки) областях [9].

Іншими словами, більше третини (1951 випадок, або 34%) корупційних правопорушень в Україні припадає на ці п'ять регіонів. Це свідчить про відсутність однорідності корупційного середовища в Україні.

Серед усіх корупційних правопорушень в Україні за січень-жовтень 2021 року лєвова частка (5611 випадків, або 97% від загальної кількості) супроводжувалася через інститут судового вироку, а решта (3%) – через інститут дисциплінарного стягнення (192 випадки).

У структурі корупційних правопорушень за судовими вироками найбільшу частку у січні-жовтні 2021 року займають злочини, інкриміновані за ст. 1724–1729 та 18846 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) – 4472 випадки (або 80%); решта 20% припадає на частку корупційних правопорушень (1139 випадки), інкримінованих за статтями Кримінального кодексу України (ККУ) (табл. 2).

У структурі корупційних правопорушень, за якими накладено адміністративну відповідальність, найбільше випадків стосуються порушення вимог фінансового контролю (95%) (див. табл. 2).

Згідно із КУпАП, до порушення вимог фінансового контролю відносяться: несвоєчасне

Таблиця 1

Динаміка кількості корупційних правопорушень в Україні

В розрізі категорії справ	2017	2018	2019	2020	2021*
За кримінальними правопорушеннями	5	1	827	985	1139
За адміністративними правопорушеннями	3	4	4346	4002	4472
За дисциплінарними правопорушеннями	353	404	392	110	192
Без зазначення категорії справи**	2447	3998	445	0	2
Всього:	2808	4407	6010	5097	5804

*Дані наведено за період січень-жовтень 2021.

** До 2019 року дані внесені без розподілу по категоріях справ.

Складено автором на основі джерела: [9]

Таблиця 2

Структура адміністративних корупційних правопорушень в Україні (січень-жовтень 2021р.)

Перелік згідно з главою 13-А КУпАП	Кількість	%
Протиправне сумісництво (ст. 1724 КУпАП)	13	0,3
Неправомірне одержання подарунків (ст. 1725 КУпАП)	5	0,1
Порушення вимог фінансового контролю (ст. 1726 КУпАП)	4244	94,9
Конфлікт інтересів (ст. 1727 КУпАП)	201	4,5
Розголошення конфіденційної інформації (ст. 1728 КУпАП)	4	0,1
Невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 1729 КУпАП)	1	0,0
Невиконання вимог НАЗК (ст. 18846 КУпАП)	4	0,1

Складено автором на основі джерел: [9; 10]

подання або недостовірне викладення відомостей у щорічній декларації осіб, що працюють в органах влади (державної, самоврядної); неповідомлення про відкриття банківських рахунків за кордоном та суттєве підвищення майнового стану вищезазначених осіб.

У структурі корупційних кримінальних правопорушень в Україні за січень-жовтень 2021 року найбільшу питому вагу займають: правопорушення, пов'язані з отримання неправомірної вигоди, – 881 випадок (або 77% від загальної кількості); зловживання службовим

становищем – 109 випадків (або 10% від загальної кількості) (табл. 3).

Законом України «Про запобігання корупції» визначено перелік корупційних правопорушень, за вчинення яких може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності (за відсутності адміністративного/кримінального правопорушення) (табл. 4).

Структура накладених дисциплінарних стягнень внаслідок вчинення корупційних правопорушень у січні-жовтні 2021 року виглядає таким чином:

Таблиця 3

Структура корупційних кримінальних правопорушень в Україні (січень-жовтень 2021р.)

Ст.	Перелік корупційних кримінальних правопорушень, згідно зі ст. 45 ККУ	К-сть
963	Підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру	–
191	Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем	69
210	Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням	1
262	Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем	–
308	Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем	–
312	Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем	–
313	Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням	–
320	Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів	1
354	Підкуп працівника підприємства, установи чи організації	24
357	Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження	1
364	Зловживання владою або службовим становищем	17
3641	Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми	17
3652	Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги	–
3662	Декларування недостовірної інформації	4
3663	Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування	6
368	Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою	112
3682	Незаконне збагачення	–
3683	Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми	7
3684	Підкуп особи, яка надає публічні послуги	2
3685	Незаконне збагачення	–
369	Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі	769
3692	Зловживання впливом	109
410	Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем	–
Разом:		1139

Складено автором на основі джерела: [9; 11]

Перелік корупційних правопорушень, за які встановлюється дисциплінарна відповідальність в Україні

Ст.	Корупційні правопорушення, згідно із Законом України «Про запобігання корупції»
12, 13	Протидія діяльності НАЗК
19	Неприйняття Антикорупційної програми
22	Перевищення службових повноважень чи свого становища
23	Порушення обмежень щодо отримання подарунків
24	Одержання неправомірної вигоди або подарунка
25	Порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності
26	Порушення обмежень після припинення діяльності в органах влади
27	Порушення обмежень щодо спільної роботи близьких осіб
Розд. V	Порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів
Розд. VI	Порушення правил етичної поведінки
Розд. VII	Порушення вимог фінансового контролю
Розд. VIII	Порушення вимог щодо захисту викривачів
56, 57, 58	Недотримання вимог щодо проведення спеціальної перевірки
59	Порушення вимог щодо внесення відомостей про корупційне правопорушення до Єдиного державного реєстру осіб, що вчинили корупційні правопорушення
60	Порушення вимог щодо прозорості та доступу до інформації
61	Недотримання загальних засад запобігання корупції у діяльності юридичної особи
651	Не проведення службового розслідування та не притягнення до відповідальності особи, що скоїла корупційне правопорушення
67	Недотримання вимог щодо незаконних актів та правочинів

Складено автором на основі джерела: [12]

– порушення вимог фінансового контролю, в тому числі несвоєчасне подання щорічної декларації (37% випадків);

– неповідомлення про конфлікт інтересів – (24% випадків);

– одержання неправомірної вигоди та подарунків (20% випадків);

– порушення правил етичної поведінки, в тому числі розголошення конфіденційної інформації, порушення принципу політичної нейтральності (18% випадків);

– інші корупційні порушення, в тому числі протидія діяльності НАЗК (1% випадків).

Аналіз проведених статистичних досліджень дає змогу сформулювати поведінковий стереотип українського корупціонера, в тому числі логічну послідовність його дій, яка відбувається у 6 етапів (рис. 1).

Як видно із запропонованої моделі поведінкового стереотипу українського корупціонера, базис корупційної поведінки становить егоїстичний тип особистості, з притаманними йому егоцентризмом, корисливістю та потуранням інституту права.

Загалом до характеристик (морально-психологічних рис та соціально-рольових ознак),

що формують психологічний портрет корупціонера, належать: відчуття всюдозволеності та впливовості; морально-духовне падіння (знищення чесності, задрісність, здирство, зажерливість, марнославство); корисливі упередження (жага до накопичення, міцне прагнення до задоволення матеріальних потреб, культ грошей); навіюваність; комунікабельність; схильність до ризику; відсутність емпатії; кар'єризм; показна контрольованість власної поведінки (низький рівень агресивності, імпульсивності, емоційної нестабільності) [13, с. 278; 14, с. 36]. Щодо показної контрольованості власної поведінки, то це є лише видимість, адже корупціонер усім своїм виглядом демонструє «покер фейс», проте через його морально-духовне падіння ця особистість насправді є «незрілою», а тому їй властиві безвідповідальність та ненадійність.

Виходячи із соціологічних даних, проведених у 2020 році Info Sapiens, основними корупційними суб'єктами в Україні є митниця, суди, ВРУ, прокуратура, медицина, поліція (крім патрульної). Водночас прикрим є той факт, що з числа населення та бізнесу готовими до викриття корупційного правопорушення виявилися лише

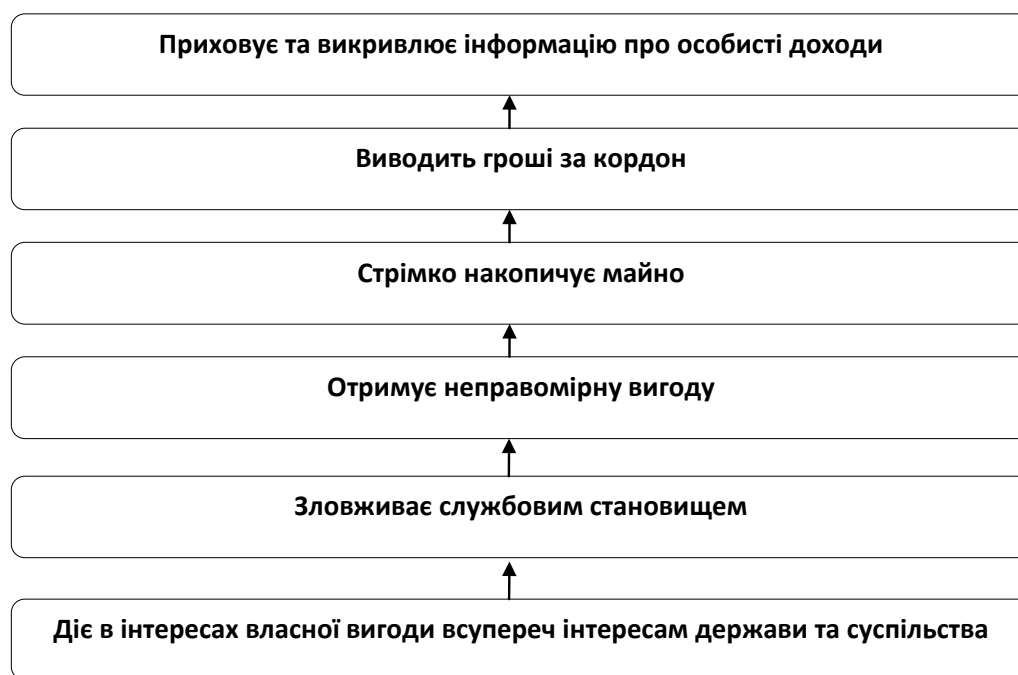

Рис. 1. Поведінковий стереотип українського корупціонера

Розроблено автором

10% респондентів, а увійти до корупційної схеми виявили готовність 42,5% [1].

Погоджуємось із думкою С. Мур, що для подолання феномену корупції необхідно транслювати/виховувати некорупційний спосіб життя (антикорупційні переконання, погляди, установки, способи мислення) [14, с. 38].

Висновки. Проведене дослідження дає змогу виокремити низку актуальних психолого-правових аспектів протидії корупції в Україні на сучасному етапі. Серед них:

Внесення спеціального розділу (наприклад, «Корупційні правопорушення») до Особливої частини Кримінального Кодексу України на кшталт того, як це відображено у Законі України «Про адміністративні правопорушення» (гл. 13-А. Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією). Це, на нашу думку, посилить психологічний тиск на потенційних корупціонерів та приверне увагу суспільства до тяжких наслідків такої опортуністичної поведінки.

Незважаючи на той факт, що починаючи з лютого 2019 року НАЗК на офіційному порталі висвітлює статистику кримінальних правопорушень, існує чимало проблем, що вимагають негайного вирішення. Серед них: існує обмеження до 100 записів стосовного конкретних корупційних правопорушень, що унеможливає розкриття «портрету українського коруп-

ціонера» за статевою ознакою, суб'єктною (його посади та місця роботи, де здійснено корупційне правопорушення) та регіональною/локальною ознакою. Подолання означених проблем дозволило би створити потужний інструмент громадського впливу на свідомість потенційних корупціонерів та недопущення такої опортуністичної поведінки через мотив втрати ділової репутації.

Внести законодавчі зміни, зокрема в Закон України «Про запобігання корупції», стосовно можливостей проведення обов'язкової психологічної експертизи у притягнутих до відповідальності осіб-корупціонерів, у тому числі з оприлюдненням результатів досліджень для наукового співтовариства. Це б дозволило не лише уникнути статистичних похибок, які викривлюють анкетні дані (особисті опитування, телефонні опитування), якими нині оперують вітчизняні дослідники з питань корупції, а й напрацювати реальну статистичну базу психологічних характеристик українського корупціонера і створити об'єктивне підґрунтя для розроблення відповідних заходів щодо недопущення до влади осіб із високим рівнем схильності до корупції.

Незважаючи на те, що Україна у 2006 році ратифікувала Конвенцію ООН проти корупції [15], де міститься ст. 23 «Відмивання доходів,

здобутих злочинним шляхом», аналогічна за змістом стаття ККУ (ст. 209 «Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом») не зараховується до переліку корупційних кримінальних правопорушень (ст. 45 ККУ). Іншими словами, особи, які засуджені за цією статтею, не лише не фігурують у Державному Реєстрі корупціонерів, а й можуть займати державні посади в майбутньому, розраховувати на послаблення вироку. З огляду на поведінковий стереотип українського корупціонера, де вивід грошей за кордон є іманентною реакцією на стрімке накопичення майна, вищезазначене є логічним та нагальним.

До вищезазначеного хотілося б додати, можливо, дискусійну пропозицію. Термін «корупціонер», запозичений із англійської літератури, у нашій мовній конструкції звучить психологічно нейтрально, він не відбився як асоціативний ярлик у пам'яті поколінь. Можливо, термін «зрадник держави» матиме більший психологічний тиск та демонстраційний ефект, адже за

суттю особа, яка ставить свої егоїстичні інтереси вище від національних, є ніким іншим, як зрадником інтересів нації. На жаль, подана у 2020 р. аналогічна петиція до Президента України (№ 22/106670-еп) не набрала достатньої кількості голосів, що цілком корелюється із високою готовністю українців (42,5%) до корупційних обрядок [16].

З огляду на той факт, що корупційні правопорушення в Україні за територіальним аспектом здійснюються нерівномірно, подальші дослідження цієї тематики вбачаються у напрямі розроблення методики оцінки психологічного портрету українського корупціонера в розрізі регіонів, з урахуванням соціальних, культурних, ментальних, історичних, традиційних, економічних, політичних, правових особливостей формування регіонального корупційного середовища в Україні. Не менш важливим завданням є розроблення механізмів, важелів та інструментів щодо зміни (викорінення) психологічної готовності українців до корупційних дій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Корупція в Україні 2020: розуміння, сприйняття, поширеність / Info Sapiens. URL: https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/Corruption_Survey_2020_Presentation_Info-Sapiens.pdf (дата звернення: 01.11.2021).
2. Corruption Perceptions Index – 2020 / Transparency International. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/ukr> (дата звернення: 01.11.2021).
3. Полтерович В.М. *Фактори корупції. Економіка і математическі методи*, 1998. № 3(34). С. 30–39.
4. Бродман Г., Риканатини Ф. Корни корупції. Важні ли рыночные институты? / Всемирный Банк, 2008. 22 с. URL: https://web.worldbank.org/archive/website00818/WEB/PDF/WPS2368_PDF (дата звернення: 01.11.2021).
5. Rose-Ackerman S., Palifka B.J. *Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016. 644 p.
6. Begovic B. Corruption: concepts, types, causes and consequences. *Documentos.CADAL*, 2005. № 26. С. 1–7.
7. Запобігання корупції : підручник / Б.М. Головкін, В.Ф. Оболенцев, М.В. Романов та ін.; за заг. ред. Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2019. 296 с.
8. Шрамко С.С. Роль громадської свідомості у запобіганні корупції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2014. Вип. 28, т. 3. С. 48–51.
9. Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення / НАЗК. URL: <https://corruptinfo.nazk.gov.ua/> (дата звернення: 01.11.2021).
10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n1854> (дата звернення: 01.11.2021).
11. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. № 2341-III / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3155> (дата звернення: 01.11.2021).
12. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII / Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n358> (дата звернення: 01.11.2021).
13. Трепак В.М. Протидія корупції в Україні: теоретико-прикладні проблеми : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 444 с.
14. Moore C. Psychological processes in organizational corruption. *Psychological Perspectives on Ethical Behavior and Decision Making*. 2009, P. 35–71. URL: https://www.researchgate.net/publication/290858988_Psychological_perspectives_on_corruption (дата звернення: 01.11.2021).
15. Конвенція Організації Об'єднаних націй проти корупції від 31.10.2003 р. / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#o200 (дата звернення: 01.11.2021).
16. Прирівняти корупцію до державної зради, корупціонерів до зрадників батьківщини (№22/106670-еп) / Електронні петиції / Офіційне Інтернет-представництво Президента України. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/106670> (дата звернення: 01.11.2021).